

Kultur inom äldreomsorgen

Vad tycker vårdpersonalen?

Anders Nylén

Sammanfattning

”Man får energi när man ser hur de äldre lyser upp. Jättekul!”

Så sa en av de kvinnor som arbetar med gamla människor och som ingick i den här studien.

I samband med att projektet *Skapande hälsa* bedrev kulturaktiviteter som riktade sig till äldre människor i Åre kommun, genomfördes en enkätundersökning bland vårdpersonalen. Även intervjuer gjordes. De viktigaste resultaten var:

- En stor majoritet av personalen uppgav att de kulturella aktiviteterna hade varit bra för de gamla, som bland annat sades bli piggare, gladare och få tillbaka minnen.
- En majoritet av vårdpersonalen upplevde också att aktiviteterna hade varit bra för dem själva. Många, dock inte alla, uppgav att de blivit upprymda, i varierande grad, och att aktiviteterna bidragit till att de trivts bättre med sina arbeten.
- En stor andel av personalen uppgav sig vara villig att delta i fler kulturella aktiviteter och att lära sig mer inom kulturområdet.
- En mindre, men ändå betydande, andel uppgav sig kunna tänka sig att leda kulturella aktiviteter i framtiden. Avsatt tid för detta och ett tydligt stöd från arbetsledningen efterfrågades.
- Inom personalen fanns också en betydande grupp, dock utgjorde den ingen majoritet, som var skeptisk till att delta i kulturella aktiviteter.

Den övergripande slutsatsen är att majoriteten av vårdpersonalen inom äldreomsorgen i Åre kommun är positivt inställd till att kulturella aktiviteter äger rum på deras arbetsplatser. Vidare är tillräckligt många villiga att lära sig mer inom området och att arbeta för att de äldre ska få kulturell stimulans. Dessa individer behöver uppmuntran, avsatt tid och möjlighet att vidareutbilda sig.

Det är önskvärt att återkommande samtal förs inom personalgruppen om nyttan av olika sätt att arbeta. Detta för att öka förståelsen för och acceptansen av nya arbetsmetoder, exempelvis kulturella aktiviteter.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	3
Innehållsförteckning.....	5
Förord.....	6
Bakgrund.....	7
Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet	7
Kultur och hälsa	7
Åre	9
Skapande hälsa	10
Frågeställning	11
Syfte	11
Metod	11
Metodologiska reflektioner	12
Etiska överväganden	13
Resultat.....	14
Diskussion.....	17
Svarsfrekvens	17
Skepsis	17
Hemtjänsten	19
Inför framtiden	19
Referenser.....	22
Bilaga 1.....	24
Bilaga 2.....	28
Bilaga 3.....	29

Förord

Den här studien handlar om den roll personalen inom äldreomsorgen har, eller skulle kunna ha, för att underlätta för äldre människors deltagande i kulturlivet.

Initiativet till studien togs av ledaren för kulturprojektet Skapande hälsa i Åre kommun, Clara Kempff.

Akademiska handledare var professorerna Stig Vinberg och Mikael Nordenmark vid institutionen för hälsovetenskap vid Mittuniversitetet i Östersund.

Enhetschefer, kulturombud och vårdpersonal inom äldreomsorgen i Åre kommun bidrog med tankar, åsikter och gott samarbete.

Till alla som medverkat och till alla de äldre människor jag träffat under arbetets gång, vill jag rikta ett stort tack.

Anders Nylén
December 2013

Bakgrund

Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet

Målen för den svenska kulturpolitiken är fastlagda i den av riksdagen antagna budgetpropositionen för 2013:

”Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.” (Finansdepartementet, 2012)

I de politiska målen ingår alltså att *alla* ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Samtidigt vet vi att andelen gamla i befolkningen blir större och att andelen arbetande minskar (Statsrådsberedningen, 2013). Med tanke på att allt färre kan komma att behöva försörja allt fler, kan det finnas skäl att fråga sig om det kommer att vara möjligt för äldre, vårdbehövande människor att vara kulturellt aktiva i framtiden?

Kultur och hälsa

Kopplingen mellan kultur och hälsa har fått en del uppmärksamhet under senare tid. De två begreppen är dock inte otvetydiga. *”Kulturbegreppet har en frustrerande förmåga att slinka oss ur händerna”* skriver Karin Johannisson, professor i idé- och lärdoms historia. Hälsobegreppet är inte heller enkelt. Johannisson beskriver det som lika flyktigt (Johannisson, 2008).

I den här studien menas med kultur de verksamheter och uttrycksformer som Kulturrådet stöder, det vill säga:

- Scenkonst och musik
- Litteratur, tidskrifter, läsfrämjande och bibliotek
- Bild och form, museer och utställningar
- Samiska folkets och nationella minoriteters kultur

Världshälsoorganisationen (WHO) menar att hälsa är ”a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity” (WHO, 2013). Definitionen är klassisk och har fått stor spridning, men den har också kritiserats (Saracci, 1997).

Ett annat sätt att se på hälsa utgörs av det så kallade *Arenaperspektivet* som flyttar fokus från individen till samhället. Tanken är skapa hälsofrämjande miljöer. Med *arenor* menas exempelvis bostadsområden, skolor och arbetsplatser. En grundsten för detta perspektiv är WHO:s *Ottawa-deklaration* (WHO, 1986).

Den här studiens syn på hälsa ligger nära Arenaperspektivets. Ett teaterbesök kan, på kort sikt, knappast ersätta ett medicinpiller. Däremot skulle regelbunden kulturell simulans mycket väl kunna vara en av de faktorer som ingår i en hälsofrämjande miljö, även för gamla människor.

Statens Folkhälsoinstitut (FHI) har en bred syn på hälsa och menar att den bland annat handlar om individens egna val och vanor, yttre miljöer och demokratiska rättigheter (FHI, 2010). FHI har gett ut ett kunskapsunderlag om kulturens betydelse för hälsan, *Kultur för hälsa*, vilket kan ses som ett tecken på att även etablerade svenska institutioner intresserar sig för sambanden mellan kultur och hälsa (FHI, 2005).

Vetenskapsrådet har också varit aktivt inom det här området. Under åren 2006 till 2008 finansierade rådet nio forskningsprojekt vilka finns beskrivna i skriften *Forskning om kultur och hälsa* (Vetenskapsrådet, 2010). I inledningen skriver Gunilla Jarlbro, Lunds universitet, om forskare som vittnar om att det finns ett växande intresse för hur kultur kan bidra till ökad hälsa och välbefinnande.

Vid Göteborgs universitet har ett centrum för kultur och hälsa inrättats (Centrum för kultur och hälsa, 2013). Centrat knyter samman forskning inom området och kommer under 2014 bland annat att ge ut en bok med titeln *Kultur och hälsa*.

Vid Karolinska institutet finns webbtjänsten *Den kulturella hjärnan* som förmedlar nyheter om forskning om relationen mellan kultur, lärande, hjärna och hälsa (Karolinska institutet, 2013).

Forskning om kultur och hälsa kan emellertid vara svårt, bland annat på grund av att en människas liv påverkas av många olika faktorer och omständigheter. Kulturrådets skrift *Kultur – en del av ett hälsosamt liv?* tar upp en del av svårigheterna. Där skriver Cecilia von Otter, efter att ha gått igenom två statistiska undersökningar:

”Sammanfattningsvis tyder resultaten från rapportens två delstudier på att sambandet mellan kulturaktivitet och hälsa är svårt att påvisa i befolkningsstudier och att de samband som framträder är mångtydiga.” (Kulturrådet, 2008)

Läkaren och professorn Töres Theorell, som bland annat ägnat sig åt kopplingen mellan musik och hälsa skriver:

”Sammanfattningsvis finns det en stor potential i de kulturella aktiviteterna när det gäller hälsofrämjande arbete. Men det är svårt att vetenskapligt fånga vad de verksamma mekanismerna är.” (Theorell, 2008)

Även om allt inte är glasklart på forskningsfronten har ändå initiativ tagits som syftar till att uppnå bättre hälsa med hjälp av kultur i olika former. En föregångare i det här sammanhanget är Umeå kommun, där en projektledare år 2000 började lägga grunderna för *Kultur för Seniorer – Kultur och Hälsa 2002*. Projektet blev framgångsrikt och har sedermera övergått till att bli en ordinarie kommunal verksamhet (Umeå kultur, 2005).

I Helsingborg har man också arbetat med kultur i vården. I projektet *Kultur på recept* har kulturella aktiviteter använts för rehabilitering av långtidssjukskrivna (Region Skåne, 2011).

I förordet till inspirationsskriften *Kultur för äldre* skriver Kulturrådets generaldirektör Kennet Johansson:

”Vi befinner oss just nu i en brytpunkt där kultur i vården går från att vara insatser som sker på undantag till att bli ett naturligt inslag och integrerat i den ordinarie vardagen. Det är en utveckling som behöver uppmuntras.” (Kulturrådet, 2012)

På uppdrag av regeringen betalade Kulturrådet ut 30 miljoner kronor för att främja äldre människors delaktighet i kulturlivet (Kulturrådet, 2012). Pengarna fördelades på ett 20-tal kommuner som tidigare arbetat med dessa frågor, en av dem var Åre i Jämtlands län.

Åre

Åre är en till ytan stor kommun, 7 200 km², med relativt få invånare, drygt 10 000 (Statistiska centralbyrån, 2013). Även om kommunen ligger i Norrland och

till stor del utgörs av glesbygd, är andelen äldre i befolkningen ungefär densamma som i riket som helhet, 17 % är över 65 år.

Åre är mest känt för vinterturism, men kommunen har också uppmärksammats för sitt arbete att koppla ihop kultur- och hälsofrågor (Åre kommun, 2012). År 2009 antog kommunen strategin *Kultur är hälsa* vilken syftar till att öka kunskapen om kulturens och kreativitetens betydelse för välbefinnandet.

Skapande hälsa

Genom projektet *Skapande hälsa*, som tack vare bidrag från Kulturrådet kunde ta sin början 2012, genomförde Åre kommun ett antal kulturella aktiviteter som riktade sig till äldre människor. Anslagsansökan och projektledning gjordes i nära samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan. Aktiviteterna kan delas in i tre grupper:

- Kultur på äldreboenden; konstnärliga pedagoger ledde aktiviteter med de äldre och handledde personal för att aktiviteterna skulle kunna fortleva. Tonvikten låg på dans/rörelse till musik, musik och berättande, och cirkus.
- *Kulturen knackar på* bestod av hembesök i form av kulturstunder hos gamla som hade svårt att ta sig till mötesplatser och sammankomster. Grannar och andra gäster bjöds in till sång och berättande.
- *Barnen knackar på* innebar att barngrupper från förskolor besökte äldreboenden och där hade sin dans-, musik- eller bildstund. Samverkan skedde med de äldre som så önskade. Kontakter över generationsgränserna knöts.

Oxford Research, ett konsultföretag med samhällspolitiska analyser som specialitet, gjorde på Kulturrådets uppdrag en fallstudie av Skapande hälsa under 2013. (Oxford Research, 2013).

Texten från en pressrelease om Skapande hälsa återfinns under *Bilaga 3*. För mer detaljerad information om projektet, se Oxford Researchs rapport och Åre kommuns hemsida: <http://www.are.se/kultur-ar-halsa/skapande-halsa>.

Frågeställning

Ett av de kulturpolitiska målen är att alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Samtidigt blir andelen gamla i befolkningen allt större. För att äldre, vårdbehövande människor ska kunna vara kulturellt aktiva, på ett kostnadseffektivt sätt, har personalen inom äldreomsorgen en nyckelroll, men är det en möjlig väg att gå? Vad tycker vårdpersonalen om att deras arbete kan komma att förändras och få ett större kulturellt innehåll?

Syfte

Denna studie syftar till att ta reda på hur personalen inom äldreomsorgen i Åre kommun ser på att kulturella aktiviteter äger rum på deras arbetsplatser och på möjligheten att deras yrkesroller utvecklas i kulturell riktning, det vill säga att de själva deltar i och/eller leder sådana aktiviteter.

Metod

För att erhålla ett svar på frågeställningen ovan genomfördes en enkätundersökning bland vårdpersonalen på fem av de största äldreboendena i Åre kommun. De svarande utgjordes huvudsakligen av undersköterskor och vårdbiträden som arbetar i direkt kontakt med de gamla. Enkäterna distribuerades med hjälp av enhetscheferna till dagpersonal på boendena och även till några som arbetar inom hemtjänsten. De svarande fick ta ställning till tio påståenden och hade att välja mellan sex svarsalternativ. Till varje påstående fanns möjlighet att lämna en skriftlig kommentar. Enkäten återfinns i komprimerad form under *Bilaga 1*. De enkäter som delades ut hade mer utrymme för kommentarer än vad som syns i bilagan.

Ett 20-tal personalrepresentanter intervjuades på sina arbetsplatser. Dessa valdes ut med hjälp av enhetscheferna som också bokade tid. Till grund för intervjuerna låg enkätens frågeställningar. I vissa fall intervjuades en person åt gången. Vid andra tillfällen fördes samtal med upp till fyra personer samtidigt. Tidsmässigt varade intervjuerna allt från 10 minuter till drygt en timme. De intervjuade informerades om

bakgrunden till undersökningen och om att eventuella obekväma åsikter inte skulle föras vidare till överordnade eller andra.

Fackförbundet Kommunal kontaktades per telefon och e-post, och gavs möjlighet att föra fram sina synpunkter.

Metodologiska reflektioner

Vid såväl enkätundersökningar som intervjuer finns felkällor. Hur kan man vara säker på att alla förstår frågorna och att de svar som erhålls speglar verkliga åsikter? Helt säker kan man förmodligen aldrig vara, men i det här sammanhanget kan nämnas att enkäten var enkelt utformad och tog högst tio minuter att fylla i.

Intervjusituationen är känslig. Man önskar få uppriktiga svar på sina frågor, men vill också att den som intervjuas är insatt i det sammanhang som frågorna kommer ur. Förklarar man för lite om bakgrund och problemställningar kan man få, för undersökningen, irrelevanta svar. Förklarar man för mycket, vilket kan vara lätt att göra om den som intervjuas inte är så villig att prata, riskerar man att styra svaren.

Ur statistisk synpunkt kan svagheter pekas ut i den här studien. Exempelvis är det önskvärt att svarsfrekvensen på enkäten hade varit högre och att de intervjuade hade valts ut enligt någon slumpmetod. I praktiken måste man dock se till vad som är möjligt att göra utifrån de givna förutsättningarna. Alla vill till exempel inte bli intervjuade och därmed är man hänvisad till att prata med enbart de som vill prata.

På grund av de nämnda svagheterna är inte de procentsatser som redovisas i avsnittet *Resultat* exakta, men storleksordningarna torde vara riktiga. Trots att mindre skevheter kan finnas i resultaten är ändå vissa förhållanden tydliga. Genom den här studien har det varit möjligt att lära känna några av de åsikter om kultur som finns bland de som arbetar med gamla människor i Åre kommun.

Etiska överväganden

De som svarade på enkäten lovades anonymitet men anmodades att uppge kön, ålder och hur många år de arbetat inom äldreomsorgen. Några av de svarande menade att det på grundval av dessa uppgifter skulle gå att spåra vem som svarat vad, vilket är en åsikt som kan ha fog för sig. Känner man exempelvis till att den svarande är man, hans ålder och hur många år han arbetat, är det mycket möjligt att det går att identifiera honom i enkätmaterialen. Vid de tillfällen då denna synpunkt/farhåga kom upp förklarades att syftet med undersökningen var att ta reda på vad personalgruppen som helhet tyckte och att någon ambition att koppla åsikter till enskilda individer inte fanns.

Resultat

Totalt delades 104 enkäter ut. Av dessa kom 72 tillbaka. Svarsfrekvensen var alltså 69 %. Av de som svarade var 68 kvinnor och fyra män. Medelåldern hos de svarande var 46 år och i genomsnitt hade de arbetat 19 år inom äldreomsorgen. Tabellen nedan sammanfattar de viktigaste resultaten.

Påstående	Positiva till påståendet (%)	Negativa till påståendet (%)
De kulturella aktiviteterna har varit bra för de äldre.	99	1
De kulturella aktiviteterna har varit bra för personalen.	91	9
Jag känner mig upprymd efter att ha deltagit i en kulturell aktivitet.	75	25
Kulturaktiviteter gör att jag trivs bättre med mitt arbete.	84	16
Jag vill gärna delta i fler kulturella aktiviteter.	80	20
Jag skulle vilja lära mig mer inom något av områdena dans, sång, musik, cirkus, berättande och dikter.	78	22
Jag skulle kunna tänka mig att själv leda någon aktivitet i framtiden.	46	54
Kulturaktiviteter innebär mer arbete och är svåra att genomföra.	17	83
De i personalen som håller på med kultur smiter från det riktiga jobbet.	4	96
Vi bör inte syssla med kultur inom äldreomsorgen.	3	97

Procentsatserna beräknades genom att de som svarat *stämmer helt*, *stämmer bra* eller *stämmer ganska bra* ansågs vara positiva till ett påstående. Negativa ansågs de vara som svarat *stämmer inte alls*, *stämmer dåligt* eller *stämmer ganska dåligt*. Enkäten återfinns under *Bilaga 1*. En tabell som visar svarsfördelningen finns under *Bilaga 2*.

Det gick inte att se att vårdpersonalens ålder hade någon betydelse för åsikterna om kultur. De som var positiva, och även de som var negativa, återfanns jämnt spridda i alla åldrar. Inte heller antalet arbetade år hade betydelse för hur man besvarade enkäten.

Endast fyra män svarade på enkäten vilket är för få för att kunna säga något säkert om män som grupp. För ordningens skull kan ändå nämnas att tre av de fyra männen var positiva till kultur inom äldreomsorgen.

På ett av de fem boenden som ingick i studien var svarsfrekvensen klart högre än genomsnittet, 20 av 21 enkäter kom tillbaka. Resultaten för detta boende avvek inte markant från de övriga boendenas, men en något mer skeptisk inställning till kultur kunde ändå urskiljas. Detta förhållande tas upp under avsnittet *Discussion* nedan.

Bland äldreomsorgspersonalen i Åre kommun rådde stor samstämmighet om att de kulturella aktiviteter som genomförts genom projektet Skapande hälsa hade varit bra för de gamla. ”*De har varit en lycka i vardagen för de äldre*” sa en undersköterska. En annan kvinna i personalen menade att aktiviteterna gjort de gamla piggare och gladare, och att de fått nya erfarenheter och minnen.

De invändningar som framfördes handlade bland annat om att vissa aktiviteter inte hade legat på rätt nivå utifrån de gamlas förutsättningar. Ibland upplevdes de som för svåra och ibland som alltför banala. Kommunikationen mellan avdelningspersonal, kulturombud och de som genomförde aktiviteterna togs upp som något som kunde förbättras. Någon menade att namnet på aktiviteten *dans* hade gett felaktiga associationer. En bättre benämning skulle *rörelse till musik* ha varit, sades det. Vid något tillfälle hade också alltför många främmande människor dykt upp på en avdelning vilket hade lett till oro hos en del av de äldre.

De flesta i personalen uppgav också att de kulturella aktiviteterna hade varit bra för dem själva. Majoriteten av de svarande angav till och med att aktiviteterna gjort dem upprymda, i varierande grad. ”*De ger energi och glädje*” skrev ett vårdbiträde. De flesta ansåg också att aktiviteterna inneburit att de trivts bättre med sina arbeten. Alla tyckte dock inte så, några menade att de kulturella aktiviteterna i och för sig hade varit bra för de gamla men inte för dem själva eller för övrig personal.

Arbetet inom äldreomsorgen beskrevs återkommande som tungt och att det kan vara jobbigt att arbeta heltid. Många upplever att schemana är pressade och att det är ont om tid för mer än de allra nödvändigaste arbetsuppgifterna. Bland annat den dokumentation vårdpersonalen förväntas göra, sades ta mycket tid i anspråk. Även

om man är intresserad av kultur kan det vara svårt att hinna med den i praktiken. ”Jag skulle vilja få möjlighet att framställa och förbereda material mm så vi som personal snabbt kan starta någon av aktiviteterna när tid och möjlighet finns” skrev en undersköterska.

Några i personalen tyckte att kulturaktiviteter innebär merarbete och att de kan vara svåra att genomföra. Andra menade att det med god planering inte är något större problem att få in kulturen i den dagliga verksamheten. Åsikten att aktiviteter är värda att man lägger ner tid och arbete på dem fördes också fram. ”Förvisso blir det merarbete”, skrev en man, ”men efter aktiviteterna får vi en nöjd gamling vilket i längden ger en mindre belastning för personalen. Alla vinner på aktiviteterna.”

De flesta i personalen uppgav sig vilja delta i fler kulturella aktiviteter och var också positiva till att lära sig mer inom något av områdena dans, sång, musik, cirkus, berättande och dikter. Alla var dock inte positiva. Det fanns de som uppgav att de var helt ointresserade av att lära sig mer. Enstaka svarande menade rentav att kultur inte alls hör hemma inom äldreomsorgen, men de var få. En vanligare inställning var att man i och för sig tyckte att aktiviteterna hade varit bra, men att man själv inte vill befatta sig med dem och helst ser att de utförs av någon annan, gärna någon utifrån kommande. ”Det är bra med nya ansikten” var en vanlig kommentar.

På den viktiga frågeställningen om man själv kunde tänka sig att leda kulturella aktiviteter varierade svaren mycket. En del ville inte alls leda men en ganska stor grupp uppgav att de mycket väl skulle kunna tänka sig att göra det. ”Det ingår i våra jobb att genomföra aktiviteter” skrev en kvinna i en enkätkommentar. Några uppgav att de redan sedan tidigare är engagerade i bland annat sittdans, sångstunder, byggelgitarrspel, högläsning, besök av barngrupper och karaoke.

”Vi sjunger alltid” sa en undersköterska och beskrev hur hon brukar sjunga under arbetet. Mitt i en välkänd visa brukar hon tystna och vänta på gensvar. Som regel dröjer det inte mer än ett par sekunder innan någon av de gamla som känt igen visan fyller i de saknade orden.

Barbro Moberg, ombudsman vid fackförbundet Kommunal, menar att personalens delaktighet i samband med förändringar är mycket viktig. Det gäller även när kulturprojekt inom äldreomsorgen planeras. Många inom personalen vill gärna göra aktiviteter för att sätta guldkant på de gamlas tillvaro, men tiden räcker inte alltid till. Om personalen är stressad, exempelvis på grund av låg bemanning, kan även i grunden positiva projekt komma att tas emot negativt (Moberg, 2013).

Diskussion

Svarsfrekvens

Svarsfrekvensen på enkäten var 69 %. Svar från nästan en tredjedel av de som fått enkäten saknas alltså. Det kan finnas skäl att fråga sig om de som inte svarade var mer negativa till kultur än de som svarade. Kanske skulle man kunna se ett utblivet svar som en slags protest mot kulturprojektet? I sådana fall skulle de resultat som redovisats ovan visa en alltför positiv bild av personalens inställning.

Ett av äldreboendena uppvisade en högre svarsfrekvens än de övriga, 20 av 21 enkäter kom tillbaka. Resultaten från det boendet avviker något, i negativ riktning, från de samlade resultaten, men avvikelsen är inte särskilt stor, bara ett fåtal procent. Under förutsättning att personalen på det boendet är representativ för hela personalstyrkan, finns det ingen anledning att tro att den övergripande bilden skulle ha förändrats mer än marginellt av en högre svarsfrekvens.

Skepsis

Projektet Skapande hälsa kom till stånd genom att tjänstemän och chefer i Åre kommun ansökte om pengar för det. På så vis kan initiativet till kulturaktiviteterna sägas ha kommit ”uppifrån”. I det sammanhanget har vårdpersonalen och de gamla haft ett ”nerifrånperspektiv”, det vill säga att andra har tagit beslut och initierat aktiviteter som påverkat dem. I en sådan situation är det naturligt att man ställer sig frågande eller skeptisk till det som har beslutats. ”*Vad är nu det här för någonting?*” undrade många i början av kulturprojektet. ”*Hur kan de tro att de gamla ska kunna göra cirkuskonster?*”

När aktiviteterna väl kom igång rätades en del av frågetecknen ut. Cirkusen visade sig vara en form av motorisk träning som gjordes med hjälp av strutsfjädrar, jongleringsbollar och kinesiska tallrikar. Det hela inramades av cirkushistorier och klassisk cirkusmusik, och leddes av en entusiastisk man som kunde gå på händerna. Aktiviteten visade sig vara uppskattad av de gamla och därmed försvann en del av personalens ursprungliga skepsis.

Liksom i det övriga samhället är de som arbetar inom äldreomsorgen individer med olika intressen, läggningar och viljor. Vad gäller kulturella aktiviteter är en del uttalat positiva medan andra har kvar sin skepsis och deltar motvilligt eller inte alls. I början av Skapande hälsa fanns det en farhåga hos en del av cheferna och kulturombuden, att vårdpersonalen skulle vara mer negativ till projektet än vad enkätundersökningen senare visade.

Knappast någon i personalen är uttalat negativ gentemot utifrån kommande kulturarbetare, men ibland går det att skönja en tveksamhet till eller ett motstånd mot aktiviteterna. Hur engagerad personalen är märks bland annat på hur väl den interna informationen fungerar; om de som tjänstgör känner till besöket, om det finns en lämplig lokal att tillgå och om de gamla är förberedda eller inte.

När en kulturarbetare dyker upp på ett äldreboende är det vanligt att personalen intar en servande hållning. De kokar gärna kaffe, pysslar, pyntar och håller rent. Detta har naturligtvis sitt värde, men det finns också ett stort värde i att delta i aktiviteten, att dela de gamlas upplevelser för att senare kunna minnas dem tillsammans och prata om dem.

Ett annat förhållningssätt är att se kulturarbetarens närvaro som en möjlighet att ta en, kanske välbehövlig, rast. En av målsättningarna med Skapande hälsa var emellertid att personalen skulle lära av de besökande kulturarbetarna för att senare, förhoppningsvis, kunna genomföra liknande aktiviteter i egen regi. Om ett sådant lärande ska äga rum måste personalen vara med om och fokuserad på själva aktiviteten, men rast måste de ju naturligtvis också få ta.

Det finns vårdpersonal som ”brinner för” kultur och som gör betydligt mer än vad som kan förväntas av dem. De kommer till jobbet på ledig tid, skriver ut sångtexter hemma och ordnar transporter med egen bil för att ”deras” gamla ska få del av inspirerande aktiviteter. De drivs av en stark önskan att andra ska ha det bra, men de är inte outslitliga. Ibland uttrycker de frustration över trögheten hos kollegorna. ”Här jobbar det bara surkärningar” suckade en av dem. De här engagerade människorna skapar trivsel omkring sig och gör en enorm skillnad på sina arbetsplatser. De borde stöttas och uppmärksammas så att de inte tröttnar och söker sig någon annanstans med sin energi och goda vilja.

Att alla i personalen inte vill engagera sig i kultur behöver inte vara ett problem. Det borde räcka med att några gör det för att de gamla ska bli tillräckligt stimulerade. I det här sammanhanget är det viktigt att man inom personalen förstår värdet av det som de andra gör, att olika sätt att arbeta kan komplettera varandra och att man tillsammans kan skapa en bra tillvaro för de gamla. För att nå en sådan förståelse

kan frågor om kultur och hälsa behöva stötas och blötas ytterligare en tid inom personalgruppen.

Hemtjänsten

De flesta av projektet Skapande hälsas aktiviteter ägde rum på äldreboenden, men det finns även en hel del gamla som bor i egna hus eller lägenheter. Dessa får tillsyn och vård av hemtjänsten. För att även de ska få social och kulturell stimulans, behövs ett annorlunda arbetssätt än på äldreboendena. Bland annat kan resor till och från mötesplatser bli aktuella.

Kulturen knackar på var Skapande hälsas försök att nå de ensamboende gamla. Se Oxford Researchs utvärdering för en närmare beskrivning av kulturstunderna i hemmen (Oxford Research, 2013).

Inför framtiden

Projektet Skapande hälsa bedrev kulturaktiviteter för äldre i Åre kommun. Dessa uppskattades av de gamla, men det visade sig också att de flesta i personalen upplevde aktiviteterna som berikande.

Alla i personalen uttryckte sig inte på det här viset, men flera använde positivt laddade ord som *glädje*, *lycka* och *energi* när de beskrev det som de varit med om i samband med kulturaktiviteterna. Det här är inga småsaker. Vad mer kan man begära än att glädje, lycka och energi kommer in i vardagen? Var och en kan själv fundera på hur det skulle påverka de äldres livskvalitet och personalens trivsel om det tilläts ske under en längre tid. Intressant är också vilka mätbara effekter det skulle kunna få, exempelvis i form av förändrad medicinförbrukning och sjukskrivning.

Det förefaller som om det är värt att fortsätta utveckla metoder för hur man kan arbeta med kultur inom äldreomsorgen. Det *kan* finnas stora vinster att hämta i det, för både personal och gamla. Naturligtvis bör de insatser som redan gjorts först utvärderas, så att de nya projekt som formuleras tar vara på kulturens potential i allt högre grad.

Eftersom att vårdpersonalen i stor utsträckning visat sig vara intresserad av att lära sig mer om och arbeta med kultur, bör den involveras redan från början när nya projekt planeras. Detta ligger också i linje med fackförbundet Kommunals hållning.

I samband med den här studiens intervjuer kom åsikter och förslag fram som inte har direkt koppling till enkätfrågorna, men som ändå skulle kunna vara av betydelse för det fortsatta arbetet. Här är en sammanfattning:

- ”Pressa” inte ut kulturen överallt utan ta det stegvis där det är möjligt. Utgå från *frivillighet* från både personalens och de gamlas sida. Låt de i personalen som vill arbeta med kultur göra det, men tvinga ingen. Alla tycker inte om att sjunga eller röra sig till musik och det bör respekteras.
- Satsa på att skapa några goda exempel, det vill säga avdelningar där återkommande kulturaktiviteter bidrar till både de gamlas och personalens trivsel. Lyckas det kommer arbetssättet att sprida sig som ringar på vattnet.
- Se bortom projektet Skapande hälsa. Kultur kan vara mycket mer än de aktiviteter som genomfördes i Åre. Visa på andra sätt att arbeta.
- Avdramatisera kulturen. För vissa har kultur en aura över sig av att vara något avancerat, men meningsfulla aktiviteter måste inte vara svåra. Om någon i personalen tycker om att dansa, så uppmuntra dem att dansa med eller för de äldre. Ta det för vad det är, dans rätt och slätt, något som många ägnar sig åt spontant. Kalla det inte nödvändigtvis för en kulturaktivitet utan se det som något trevligt som man gör tillsammans, samtidigt som balans och motorik tränas.
- Se till de gamlas önskemål när aktiviteter planeras, men ge också personalen möjlighet till vidareutbildning inom de områden som de är intresserade av. Det är det som man tycker om som man har förutsättningar att bli bra på och som man sedan kan förmedla till andra med glädje. Det är också det man tycker om som man orkar hålla på med i längden.
- Anpassa aktiviteterna till avdelningarnas scheman och förutsättningar. Vad som är en lämplig tidpunkt på ett ställe behöver inte vara det på ett annat. På en del avdelningar passar förmiddagarna bra. Tiden efter lunch fördes också fram som bra, särskilt om det finns boende som tenderar att bli nedstämda vilket ofta sades inträffa under eftermiddagarna.
- Anpassa aktiviteterna till de gamlas vilja och förmåga att delta. Sånger och dikter bör vara sådana som de gamla känner igen och tycker om. Akustisk gitarr och dragspel nämndes som populära instrument.
- Låt aktiviteterna äga rum på avdelningarna i den mån det går. Detta för att minimera krånglet i samband med transporter och för att de gamla som är

motvilliga eller ointresserade i förstone kanske blir nyfikna när de märker att något händer på den egna avdelningen.

- Tänk på smittorisken när större grupper samlas. Detta gäller särskilt när förskolebarn kommer på besök. ”*Vi hade jätteroligt...*” kommenterade en kvinna ett aktivitetstillfälle, ”...*men sen blev alla sjuka.*”
- Se till att ljudet är bra, vilket kan vara svårt. Mikrofoner och högtalare kan vara nödvändiga för att en del äldre ska uppfatta vad som sägs och sjungs, medan andra upplever det förstärkta ljudet som en påfrestning. Hörslingor måste fungera.
- Håll isär fika och kulturaktivitet. För en äldre person som just har kommit igång med eget berättande, kan en plötsligt serverad kopp kaffe vara tillräckligt för att han eller hon ska tappa tråden. Mer störning än så behövs inte för att minnen som klarnat ska fördunklas igen. Så om det ska fikas, gör det före eller efter själva aktiviteten.
- Satsa på de så kallade äldrecentergrupperna som drivs ideellt och som ger mycket tillbaka. De behöver bland annat tillgång till lokaler som bör vara utrustade med kök.
- Ordna historiska temadagar med kläder och musik från exempelvis 40-talet. Hembygdsgårdar och muséer kanske kan hjälpa till med ”minneslådor” med gamla saker som kan få igång berättande.
- Kom ihåg att det inte bara är gamla saker som kan stimulera minnen. Redskap och verktyg som användes under 1980- och 90- talen, när de nu gamla ännu var aktiva, kan också inspirera till samtal.
- Använd digital teknik för att komma åt filmer, teater, opera, bilder, arkiv och olika forum. Utred möjligheterna för ensamboende gamla att använda modern teknik för att hålla kontakt med släktingar och bekanta.
- Samarbeta med skolor: Låt barn som spelar något instrument komma på besök och uppträda under informella former. Om en skola har ett luciatåg skulle några av tärnorna och stjärngossarna kunna besöka äldreboenden i närheten.
- Ordna läsecirklar.

För övrigt kan man inte nog understryka betydelsen av *kommunikation*. Personalen bör i god tid få veta vilka aktiviteter som planeras, dels för sin egen skull men också för att kunna förbereda de gamla på vad som kommer att hända.

Referenser

Centrum för kultur och hälsa, www.ckh.gu.se, 2013-11-10.

Finansdepartementet (2012) *Budgetpropositionen för 2013* (Prop 2012/13:1). Stockholm: Regeringskansliet.

Johannison, Karin (2008) *Kultur och hälsa*. I Bjursell G och Vahlne Westerhäll, L (red.) *Kulturen och hälsan*. Stockholm: Santérus förlag.

Karolinska institutet, *Den kulturella hjärnan*, www.kulturellahjarnan.se, 2013-11-11.

Kulturrådet (2008) *Kultur – en del av ett hälsosamt liv?* Stockholm: Kulturrådet.

Kulturrådet (2012) *Kultur för äldre*. Stockholm: Kulturrådet.

Moberg, Barbro, ombudsman, Kommunal, Stockholm, 2013-11-26.

Oxford Research (2013) *Utvärdering av de verksamheter som har fått stöd inom Kulturrådets uppdrag Kultur för äldre*. Stockholm: Kulturrådet.

Region Skåne (2011) *Rapport från pilotprojektet Kultur på recept*. Kristianstad: Region Skåne.

Saracci, Rodolfo (1997) *The World Health Organisation needs to reconsider its definition of health*, *British Medical Journal* (314:1409-10).

Statens Folkhälsoinstitut (2005) *Kultur för hälsa*. Östersund: Statens Folkhälsoinstitut.

Statens Folkhälsoinstitut (2010) *Folkhälsopolitisk rapport 2010*. Östersund: Statens Folkhälsoinstitut.

Statistiska Centralbyrån (2013) *Statistisk årsbok för Sverige 2013*. Stockholm: SCB.

Statsrådsberedningen (2013) *Framtidens välfärd och den åldrande befolkningen*. Stockholm: Regeringskansliet.

Theorell, Töres (2008) *Kultur och folkhälsa*. I Bjursell G och Vahlne Westerhäll, L (red.) *Kulturen och hälsan*. Stockholm: Santérus förlag.

Umeå kultur (2005) *Kultur för seniorer - kultur och hälsa, Umeåmodellen*. Umeå: Umeå kultur.

Vetenskapsrådet (2010) *Forskning om kultur och hälsa*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Världshälsoorganisationen (2013) *Hälsodefinition*,
<http://www.who.int/about/definition/en/print.html>, 2013-11-09.

Världshälsoorganisationen (1986) *Ottawa charter for health promotion*. Köpenhamn: WHO.

Åre kommun (2012) *Folkhälsostrategi (KS.2011.277/106)*. Järpen: Åre kommun.

Bilaga I

Kultur inom äldreomsorgen

Åre kommun har fått pengar för att genomföra kulturaktiviteter som är riktade till äldre människor. Genom projektet *Skapande hälsa* har bland annat följande ägt rum på våra äldreboenden:

- Dans
- Sång och musik
- Berättande
- Cirkus
- Diktläsning

Genom den här korta enkäten har du som arbetar inom äldreomsorgen möjlighet att framföra vad du tycker om att kulturella aktiviteter äger rum på din arbetsplats.

Det tar inte mer än 10 minuter att svara på frågorna och du får vara anonym, det vill säga du behöver inte skriva ditt namn.

Svaren kommer att sammanställas och sedan ligga till grund för hur vi kommer att arbeta med kultur, både i Åre kommun och i landet i stort. Det här är alltså en chans för dig att påverka hur det blir i framtiden.

Tack för din medverkan!

Clara Kempff, projektledare för Skapande hälsa

Du behöver inte skriva ditt namn, men vi vill gärna att du anger en del uppgifter om dig själv, exempelvis hur gammal du är och hur länge du har arbetat med äldre människor. Det är inte för att kunna identifiera dig, utan för att få en uppfattning om vad olika personalgrupper tycker. De som arbetat länge kanske har andra åsikter än de som arbetat kortare tid.

Om dig:

Svara här

Är du man eller kvinna?	
Hur gammal är du?	
Ungefär hur många år har du arbetat inom äldreomsorgen?	
Har du deltagit i någon av de kulturella aktiviteterna? Om du har det undrar vi i vilken eller vilka?	

Kommentar:

Nedan får du ta ställning till olika påståenden. De i början är positiva medan de i slutet är negativa. Sätt ett kryss i den ruta som bäst motsvarar vad du tycker för vart och ett av påståendena. Använd gärna möjligheten att ge ytterligare upplysningar i form av kommentarer.

De kulturella aktiviteterna har varit bra för de äldre.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

De kulturella aktiviteterna har varit bra för personalen.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

Jag känner mig upprymd efter att ha deltagit i en kulturell aktivitet.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

Kulturaktiviteter gör att jag trivs bättre med mitt arbete.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

Jag vill gärna delta i fler kulturella aktiviteter.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

Jag skulle vilja lära mig mer inom något av områdena dans, sång, musik, cirkus, berättande och dikter.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar: (Ange gärna vilken aktivitet du är intresserad av.)

Jag skulle kunna tänka mig att själv leda någon aktivitet i framtiden.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

Kulturaktiviteter innebär mer arbete och är svåra att genomföra.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

De i personalen som håller på med kultur smiter från det riktiga jobbet.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

Vi bör inte syssla med kultur inom äldreomsorgen.	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls

Kommentar:

(I den utdelade enkäten fanns mer utrymme för kommentarer än vad som syns i den här bilagan.)

Bilaga 2

Tabell över enkätens svarsfördelning. Siffrorna anger *antal* svar:

Påstående	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer dåligt	Stämmer inte alls
De kulturella aktiviteterna har varit bra för de äldre.	26	33	11	1	-	-
De kulturella aktiviteterna har varit bra för personalen.	9	32	19	4	1	1
Jag känner mig upprymd efter att ha deltagit i en kulturell aktivitet.	8	19	20	10	3	3
Kulturaktiviteter gör att jag trivs bättre med mitt arbete.	15	21	20	5	2	4
Jag vill gärna delta i fler kulturella aktiviteter.	14	23	14	6	2	4
Jag skulle vilja lära mig mer inom något av områdena dans, sång, musik, cirkus, berättande och dikter.	10	25	17	4	3	8
Jag skulle kunna tänka mig att själv leda någon aktivitet i framtiden.	8	11	13	14	4	16
Kulturaktiviteter innebär mer arbete och är svåra att genomföra.	2	3	7	18	25	14
De i personalen som håller på med kultur smiter från det riktiga jobbet.	-	-	3	7	11	46
Vi bör inte syssla med kultur inom äldreomsorgen.	-	1	1	4	4	60

Vid fyra tillfällen hade svarsradsen satts på linjen mellan två svarsalternativ. Dessa linjekryss syns inte i tabellen.

Bilaga 3

Nytt kulturprojekt i Åre kommun!

Det blir en massa cirkus, dans och berättande aktiviteter för de äldre i Åre. Äldreomsorgen i glesbygdskommunen Åre kan komma att tjäna som modell för övriga landet.

Kulturrådet har beviljat 800 000 kronor till ett kulturprojekt - ”**Skapande Hälsa**”. Det innebär en ökad tillgång till kultur och till eget skapande för målgruppen. Projektets innehåll vilar på den forskning och de erfarenheter som finns avseende kulturens betydelse för vår hälsa och vårt välbefinnande.

En del av projektet avser att ge en kompetens till omsorgspersonal genom att de får handledning av professionella artister och kulturskapare. Därtill avser projektet utöka olika samverkansformer, som prövats i mindre skala i Åre, som t ex mellan barn och äldreomsorgen med ”**Barnen knackar på**” samt de populära musik- och berättarstunderna ”**Kulturen knackar på**”, som erbjuds personer som bor ensamma i sina hem och har fysiska hinder att ta sig till offentliga kulturaktiviteter och mötesplatser.

Projektet är en fortsättning på Kultur är hälsa, som är en långsiktig strategi i Åre kommun. Förhoppningen är att projektet ger personalen nya verktyg och att kulturaktiviteterna kommer införlivas i den vardagliga verksamheten.

Ur Kulturrådets beslut:

Flera av de som fått stöd har arbetat med kultur för äldre under en längre tid och är på många sätt föregångare inom området.

Kulturrådet har valt ut Åre kommun tillsammans med 23 övriga mottagare från 107 sökande. Resultaten från dessa projekt skall i december 2013 presenteras för regeringen och beslutsfattare inom området.

Kulturrådet har tvingats göra hårda prioriteringar för att göra det urval av 10-20 verksamheter som ska stå modell och tjäna som goda modeller för samverkan mellan olika yrkesgrupper och hur arbete med kultur för äldre inom vård- och omsorg kan bedrivas.

-Att få möjlighet att ge våra äldre denna livskvalitetshöjning som projektet kan ge känns fantastiskt, säger Yvonne Edlund ansvarig för äldreomsorgen i Åre kommun.

Mer information om projektet: clara.kempff@are.se 070-788 61 18 eller yvonne.edlund@are.se 0647- 161 00.